

Пасічник Василь Миколайович

*доктор наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри європейської інтеграції та права
Львівського регіонального інституту державного управління Національної
академії державного управління при Президентові України*

ORCID: 0000-0002-2447-2374

e-mail: v_pasychnyk@point.lviv.ua

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ**

Розглянуто особливості формування української національної ідентичності. Виявлено розмитість та амбівалентність національної ідентичності України на сучасному етапі її розвитку. Проаналізовано причини, що гальмують процеси завершення формування української нації. Обґрунтовано роль національної ідеї як чинника формування української національної ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність; національна ідея; нація; національна ідентичність України.

Постановка проблеми. В Україні не завершилися процеси формування загальнонаціональної ідентичності. Зберігається низка серйозних проблем, які вимагають свого вирішення в умовах російської агресії та поглиблення процесів європейської інтеграції України. Ключовою проблемою у цьому питанні є брак довіри у відносинах між громадянами України різних регіонів. Для України характерна розмита національна ідентичність, де переважають регіональні ідентичності. На сьогодні відсутній консенсус щодо того, як має виглядати в майбутньому українська нація. У південно-східних регіонах і на Донбасі є велика частка людей, які вважають україномовних і російськомовних українців двома різними народами, що підживлює сепаратизм та становить загрозу єдності держави. В умовах російської агресії в Україні зберігаються уявлення про українців і росіян як про два братніх народи. Це використовує Росія для здійснення інформаційної експансії проти Української держави. Виникає потреба нейтралізації російської інформаційної експансії при збереженні національної єдності України.

Аналіз останніх досліджень. Серед зарубіжної наукової літератури з окресленої проблематики заслуговують особливої уваги праці таких учених, як: Х. Арендт, П. Бергер, Е. Бубуер, Е. Сміт, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Хобсбаум, Р. Шпорлюк та інші. Доцільно відзначити узагальнюючі дослідження із зазначеної проблематики таких українських дослідників, як: В. Майборода, Ю. Римаренко, М. Розумний, М. Степико, М. Рябчук, М. Козловець, Н. Ковтун, О. Рудакевич, М. Маринович, В. Кремень, В. Ткаченко та інші. Однак роль національної ідеї

як чинник формування національної ідентичності Україною залишається недослідженою проблемою у вітчизняній науці.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Після проголошення незалежності в Україні домінував підхід щодо формування політичної нації на засадах громадянства та національної єдності при збереженні різноманітності різних етнічних груп. Однак російська агресія та поширення ідей “руського мира” на Півдні та Сході України, втрата Донбасу та Криму спонукають до його перегляду. Проте підхід щодо формування національної ідентичності України як плавильний котел, де всі етнічні групи вливаються й асимілюються українським етносом, стикається з несприйняттям в значній частині Південно-Східної України, а також серед російськомовних українців та етнічних росіян, що лише сприяє російській інформаційній експансії. Вирішити цю проблему можна зверненням до національної ідеї як концептуальної основи державного управління у сфері формування національної ідентичності. Тому метою статті є визначення проблем формування національної єдності та розкриття ролі національної ідеї як чинника формування національної ідентичності України.

Виклад основного матеріалу. Для України характерна розмитість та амбівалентність національної ідентичності. К. Коукер влучно зазначив: “Країна може говорити рішуче тільки тоді, коли вона володіє яскраво вираженою ідентичністю і впевненістю в тому, що може відстояти свою ідентичність” [1]. Однак в Україні спостерігаються труднощі формування української національної ідентичності, зумовлені переважанням регіональної ідентичності. Це свідчить про сповільнення та незавершеність процесів формування сучасної української політичної нації. Підсумком цих процесів має стати забезпечення права української етнічної спільноти як титульної нації, а також гарантування етнокультурних прав і можливостей розвитку національних меншин, інших етнічних груп в Україні. Такий підхід обґрунтований, оскільки, як вже зазначалося, за всеукраїнським переписом 2001 р., 77,8% населення України (або 37,5 млн осіб) зараховують себе до українського етносу, і, з огляду на це, Україна є фактично однонаціональною державою, хоча в ній проживають понад сто представників інших етнічних груп, які разом становлять 22,2%, тобто абсолютну меншість [2]. А формування політичної нації повинно передбачати не протиставлення етнічних чи регіональних ідентичностей національній, а “вбудовування” їх у неї як ширшої ідентичності, основою якої є українська етнонаціональна ідентичність.

Однак серед національних меншин явно переважають росіяни – 17,3% населення України (або 8,3 млн осіб), які в умовах Радянського Союзу мали панівне становище і не хочуть себе вважати національною меншиною [3]. Будучи громадянами України, вони коливаються між лояльністю до Української держави та симпатією до Росії, яку старше покоління продовжує вважати своєю Батьківщиною. До спроб українізації ставляться байдуже або навіть вороже,

вітають поглиблення українсько-російського міждержавного співробітництва та, зазвичай, підтримують інтеграційні проекти на пострадянському просторі, які пропонує РФ. Правда багато етнічних росіян продемонстрували свою громадянську позицію та український патріотизм під час Майдану та протидії російській агресії і стали на захист України.

Однак головна проблема все ж полягає в українцях. В Україні з різних причин не завершився процес українського націотворення. Українську модерну націю з чітко вираженою національною ідентичністю можна розглядати з певними застереженнями лише щодо населення Західної України, насамперед Галичини. Цьому сприяли значно кращі умови в складі ліберальної Австро-Угорської імперії з її конституційним ладом. У таких умовах розвивалися інститути громадянського суспільства, виникали українські політичні партії та громадські організації, банки та господарські установи, освітні та наукові заклади, функціонувала національна Українська греко-католицька церква, яка підпорядковувалася безпосередньо не Австрійській чи Польській державі, а папському престолу в Римі, який враховував і захищав, наскільки це тоді було можливо, національно-духовні інтереси українців від полонізації, германізації та латинізації. У таких умовах у Західній Україні сформувалася цілком модерна українська нація, з чітко вираженою національною ідентичністю, яка не піддалася політиці русифікації, що проводив тодішній СРСР. А коли вплив польської і єврейської громади був підірваний, після приєднання Західної України до СРСР та Другої світової війни, українці зайняли домінуюче положення не лише в селах і містечках, а також і у великих містах.

Українське етнічне населення, яке перебувало в складі Російської імперії, а згодом у СРСР, не мало таких можливостей для свого національного розвитку. Українців у царській Росії тривалий час вважали етнографічною групою російського народу, яку іменували малоросами. Будь-які спроби культивувати українцями власну окрему від росіян національну ідентичність зумовили підозри в Росії у політичній неблагонадійності та сепаратизмі, тому там існували утиски й перешкоди розвитку української мови та культури [4, 5]. В умовах деспотичного самодержавства також гальмувався розвиток інститутів громадянського суспільства, через які могла б там розвинутися українська модерна нація. Не було на підросійській Україні власної національної церкви: Греко-католицька церква була ліквідована, а Київська метрополія Православної церкви була виведена з-під юрисдикції Константинополя і перепідпорядкована Москві, внаслідок чого Українська православна церква перетворилася в складову Російської православної церкви, управління якої здійснювалося Синодом, яким керував чиновник, що призначався царем. Відповідно, ця церква стала інструментом колоніальної політики Російської імперії і не забезпечувала національно-духовні потреби українського народу. Однак зупинити процес українського націотворення царський режим не зміг. На початку ХХ ст. були утворені українські політичні партії, які очолили національно-визвольну

революцію 1917 – 1920 рр. Так виникла УНР, а після її загибелі на її місці була утворена УСРР. Унаслідок цієї революції та політики українізації у 20-х рр. XX ст., яку здійснювали націонал-комуністи, значно зросла національна свідомість наддніпрянських українців, однак сталінські репресії зупинили цей процес становлення української модерної нації на Великій Україні і почали насаджувати радянську, а, по суті, російську ідентичність.

Український етнос на Наддніпрянській Україні виявився піддатливий політиці русифікації, тому на сьогодні майже 30% етнічних українців вважають російську мову рідною, користуються здебільшого нею на роботі та в побуті. Хоча вони ідентифікують себе українцями, для них характерна розмита національна ідентичність.

Розмитість національної ідентичності та незавершеність процесів українського націотворення накладаються на міжрегіональний поділ України. Він потенційно може спричинити її розкол за регіональною, мовною та геополітичними ознаками, що становить потенційну загрозу національній безпеці України. За даними соціологічних досліджень (М. Білецький, О. Топіго, 1996 р.), в Україні ще не сформована єдина загальнонаціональна ідентичність, а регіональна ідентичність домінує над національною [6]. Україну умовно можна поділити на два великі субрегіони – Правобережжя і Лівобережжя, які в питаннях культурної, економічної, партійної, зовнішньополітичної сфер та стосовно керівництва країни займають протилежні позиції (табл. 1). В Україні виокремлюють два полюси – Галичина і Донбас, які культивують у “чистому вигляді” “українську” (етнокультурну) та “радянську” (умовна назва) ідентичності. Від цих полюсів до центру України йде поступове “розмивання” типів ідентичностей і формування змішаних типів із переважанням рис “української” чи “радянської” ідентичності.

Регіональною диференціацією населення можна пояснити відмінності щодо зовнішньополітичних орієнтацій регіонів. Україна складається з регіонів, які відрізняються між собою за рівнем економічного і політичного розвитку, особливостями менталітету, переважанням певної конфесії, національним самоусвідомленням, культурними традиціями. Ці відмінності зумовлені також перебуванням у складі різних імперій, які належали до відмінних типів цивілізацій. Унаслідок цього на пограниччі України історично склались спільноти з дещо змішаним етнічним складом, а на українському населенні цих регіонів позначився тривалий культурний і політичний вплив сусідніх країн. Це визначає своєрідність і відмінність регіонів України, їхню орієнтацію на Росію чи Західну Європу.

Доцільно зазначити, що такий чіткий поділ України був розмитий після російської агресії, окупації Росією Криму та частини Донецької та Луганської областей, у яких найбільше простежувалися проросійські орієнтації [7]. Російська агресія стала важливим чинником консолідації українського суспільства, а підписання та реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС вносять істотні зміни в розвиток держави та геополітичних орієнтацій її громадян. Проте

перспектива повернення Криму та частини Донбасу, які перебувають під російською окупацією і зазнають потужної антиукраїнської ідеологічної обробки, не знімають цю проблему, а ставлять завдання реінтеграції цих територій у склад Української держави шляхом формування привабливої української національної ідентичності як для населення Криму та Донбасу, так і для населення східних та південних областей України, щоб нівелювати інформаційну експансію в Росії.

Таблиця 1

Характеристики двох типів орієнтацій населення України [8]

Сфера	“Український” (галицький)	“Радянський” (донецький)
Мовної та культурної політики	Спілкування українською мовою (з негативним ставленням до спілкування російською мовою; вивчення російської, в кращому разі, не заохочується); навчання лише українською мовою; орієнтація лише на українську культуру з активним витісненням російської; симпатія до націоналізму	Спілкування здебільшого російською мовою, коли теоретично визнано рівноправність мов і стверджено, що мова спілкування не має принципового значення; антипатія до націоналізму
Зовнішньої політики	Орієнтація на Захід і НАТО; максимальне дистанціювання від Росії; ворожість або, щонайменше, недовіра до неї	Орієнтація на дружбу (однак не обов’язково інтеграцію) з Росією; недовіра до НАТО
Партійна	Орієнтація на партії націонал-демократичного (рідше – націоналістичного) напрямку; категоричне неприйняття комуністів	Підвищена, однак не абсолютна симпатія до лівих
Економічна	Проринкова риторика, декларативна підтримка приватної власності	Недовіра до ринку; підтримка державної економіки
Ставлення до керівництва країни	Краще, ніж у середньому по країні	Гірше, ніж у середньому в країні

В Україні важко сформувати загальнонаціональну ідентичність, припинити війну історичної пам’яті, об’єднати народ навколо вирішення назрілих суспільних проблем. Як влучно стверджує М. Маринович: “Проблема українського суспільства полягає в тому, що в нас неможливий суспільний договір: якщо одна частина суспільства домовиться щодо нього, “мудрагелики” з другого політичного табору агітуватимуть, щоб зробити навпаки” [9]. Не вирішивши цієї фундаментальної проблеми, пов’язаної з українською національною ідентичністю, загрозою втрати Україною своїх територій, неможливо реалізувати інші національні інтереси, приступити до модернізації українського суспільства та покращити життєвий рівень народу.

Концептуальною основою публічного управління у сфері забезпечення формування української національної ідентичності та консолідації української нації повинна стати українська національна ідея. Національна ідея – це

інформація про глибинну сутність свого народу, у якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизує собою все національне буття та зумовлює суспільний розвиток. Тип цієї ідеї визначається менталітетом народу, рівнем розвитку його духовної й матеріальної культури, статусом на міжнародній арені і завданнями конкретної історичної епохи. Вона проходить складний процес становлення, розвитку, заперечення та синтезу своїх форм, оскільки сформульований у ній національний ідеал піддається коригуванню часом і наповнюється новим історичним змістом.

Національна ідея складається із взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів: національної ідентичності, національного покликання, національного ідеалу, національних цінностей й пріоритетів, національних інтересів, а її реалізація забезпечується такими механізмами: національною державою, національною стратегією, національною безпекою.

Національна ідентичність є центральним елементом у структурі національної ідеї, який визначає всі інші її складники. Ідентичність – це сукупність ознак, які виділяють певну групу людей з кола інших груп і слугують окремою підставою до віднесення себе до цієї групи [10]. На цій основі суб'єкт самоусвідомлює себе: свій тип, характер та власну роль у певному середовищі, що формується на основі “постійності цілей, пам'яті, головних вартостей, переживань та закріплюється системою ролей та позицій” [11]. Сформована ідентичність дає змогу усвідомити свою подібність чи близькість до міжнародної інтегрованої спільноти через ідентифікацію подібних (чи близьких) цінностей, інтересів та цілей і, відповідно, повніше усвідомити свої інтереси та цілі на міжнародній арені чи в регіоні [12]. Тому національна ідентичність разом із іншими факторами (видом міжнародної системи, типом балансу сил) формує уявлення національної спільноти про її роль на міжнародній арені.

Національна ідентичність, на думку Е. Сміта, характеризує, передусім, політичну спільноту і містить такі її найголовніші риси: “1) історична територія, або рідний край; 2) спільні міфи та історична пам'ять; 3) спільна масова, громадська культура; 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; 5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території” [13]. Специфіка національної ідентичності як аспекту національної ідеї полягає у тому, що через неї етнос (народ) “піднімається до розуміння свого стану і призначення у світі, своїх спільних інтересів і ідеалів, необхідності спільної боротьби за їх здійснення, усвідомлення національно-державної спільності і державного суверенітету” [14].

Основою формування національної ідентичності та національної ідеї є ментальність народу, його національний характер. Сама національна ідея – це узагальнення національного буття народу, через неї відбувається осмислення навколишнього світу і визначення народом свого місця у ньому. На цій основі створюються певні ментальні моделі світу та програми національної

життєдіяльності, що відображаються у національній ідеї як узагальнювальному принципі національного буття та реалізуються за допомогою власної держави.

У пізнавальній площині національна ідея несе в собі передусім знання про глибинну сутність народу як певної духовної, природно-біологічної, культурно-психологічної та соціально-політичної спільноти. З цього приводу М. Бубер писав: “Ми говоримо про національну спільноту, коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв’язок, свій історичний характер, свій стан, свої традиції і розвиток, свою долю і призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі” [15]. Отже, національна ідея відображає внутрішню єдність, спорідненість, окремішність і відмінність окремого народу від інших народів, що стає основою його національної ідентичності, усвідомленням свого “національного Я”.

Важливу роль у формуванні національної ідентичності та консолідації українського суспільства можуть відіграти також інші складові національної ідеї: національне покликання, національний ідеал, національні цінності, національні інтереси та національна держава.

Населення України можна об’єднати, передусім, через осмислення свого національного покликання, яке формує уявлення народу про його призначення, роль і функцію у світовому співтоваристві, у середовищі інших народів. Виокремивши себе серед інших народів, національна ідея має дати відповідь на запитання: “А для чого існує мій народ, яке його призначення в світі і який сенс його існування?”. На цій основі в багатьох народів формується національне месіанство, яке Б. Кухта розглядає як “вибраність даної нації під якимось кутом зору” [16]. При цьому важливо застерегти, щоб гіперболізація національного покликання не трансформувалася у хибну мотивацію до панування над іншими націями.

Національний ідеал – це цілісний образ оптимального суспільного й національного ладу, при якому найповніше реалізується потенціал нації та окремих її членів у всіх сферах життя. І. Франко визначав суть ідеалу в суспільному житті як “синтези бажань, потреб і змагань близьких, легших і трудніших до осягнення бажань та змагань далеких, таких, що на око лежать поза межами можливого... Такі ідеали можуть поставати, можуть запалювати серця ширших кіл людей, вести тих людей до найбільших зусиль, до найтяжчих жертв, додавати їм сили в найстрашніших муках і терпіннях” [17].

Національний ідеал є, передусім, морально-етичною вартістю. Сила і життєздатність національної ідеї залежить від того, наскільки вона здатна спричинити сильні духовні, морально-етичні, благородні почуття, насамперед почуття любові до Бога, своєї землі, нації, народу, людини, інших народів. Як зазначав О. Сухомлинський, лише ідея, яка проникнута живим і глибоко інтимним високим духовно-етичним почуттям, стає особистим переконанням людини [18]. На сучасному етапі розвитку людства історично перспективною буде та національна ідея, яка узгоджуватиме власний національний ідеал із загальнолюдськими ідеалами, знаходитиме шляхи їх оптимального поєднання.

Часом наукова академічність призводить до ігнорування емоційно-чуттєвої сфери, а також глибинних пластів колективного підсвідомого (архетипів) свого народу. Сила й життєздатність національної ідеї справді залежить від того, наскільки її національний ідеал адекватно відображає об'єктивну реальність і тенденції суспільного розвитку. Однак національна ідея виконуватиме свої функції у суспільстві лише тоді, коли кожна людина буде переконана в процесі своєї практичної і теоретичної діяльності в істинності свого національного ідеалу, буде його емоційно переживати, чим він задовольнятиме потреби її серця. Тому не можна відкидати національного міфу і релігійних знань народу, оскільки тоді вона буде чужою для народу. Потрібна раціоналізація цих знань та історичного досвіду свого народу, гармонійне поєднання науки, релігії й національної міфології через синтез досягнень сучасної науки та релігійно-міфологічних уявлень народу з урахуванням історичних уроків, що передбачатиме доопрацювання та подальший розвиток національної ідеї відповідно до потреб сучасної епохи.

Національні цінності та пріоритети формують життєві орієнтації нації й людини в світі і є результатом поєднання власного та запозиченого загальнолюдського досвіду, що став національним надбанням. У цьому контексті актуальне визначення національної ідеї А. Фартушного: “Українська національна ідея – це ієрархізована система духовних вартостей, що об'єктивно склалася у процесі етногенезу й націогенезу автохтонного населення Подніпров'я і Подністров'я і котра адекватно відображає реальні умови існування цього населення” [19].

Н. Смелзер визначає суспільні цінності як загальноприйняті переконання, з огляду на цілі, до яких повинні прагнути люди в суспільстві [20]. Через цінності особи соціальні групи та національні спільноти певною мірою свідомо виявляють своє ставлення до світу. Саме на основі цінностей суб'єкт вирішує питання про сенс свого життя: яке воно є, яким воно має бути, до чого прагнути, як, для чого і заради чого треба жити. Іншими словами, на основі вартостей суб'єкт визначає власні цілі, цілі свого життя та обирає засоби для їхньої реалізації.

Національні цінності повинні регулювати задоволення духовних і матеріальних потреб та визначати їх оптимальне співвідношення й пріоритетність. За О. Яковлевим, “матеріальні засоби існування – умова духовної активності..., а виробництво засобів існування є виробництво засобів, а не цілей” [21]. Загалом, українська національна ідея визначає ієрархію цінностей, за якою найвищою цінністю є, передусім, Бог як творець і джерело життя та саме життя у всьому багатстві його виявів (людини, народу, України, людства, природи тощо), а також головні принципи забезпечення життя: істина, любов, добро, свобода, справедливість, національна солідарність, соборність, єдність та згуртованість нації, дружба народів тощо. Цінності другого рівня інструментальні за своєю суттю, вони слугують засобом забезпечення й реалізації цінностей першого рівня: правова держава, демократія, добробут, освіта, науково-технічний прогрес, високопродуктивне виробництво, боєздатна армія тощо.

Національні інтереси є усвідомленими потребами, “окультуреними” і такими, що відповідають системі цінностей, на основі якої формується система національних інтересів у їх певній ієрархічній послідовності. Національні інтереси не є механічною сукупністю всієї багатоманітності суспільних інтересів, це синтез інтересів нації як інтегрованої спільноти, де окремі індивідуальні та групові інтереси узгоджуються й зводяться до загального знаменника, який А. Колодій визначає як “інтерес до самозбереження і самовияву, до реалізації свого соціально-політичного і культурного потенціалу у властивій саме цій нації формі (іншими словами – до реалізації національної ідеї)”; основою національних інтересів є збереження й зміцнення національного суверенітету, що означає “повновладдя нації, оволодіння нею всіма можливостями розпоряджатися власною долею” [22]. Тому національні інтереси мають бути синтезом, а не механічною сумою приватних і корпоративних інтересів, які спрямовані на досягнення спільного блага. На цій основі досягається консенсус між соціальними групами, панівною елітою та усім суспільством.

Головним механізмом реалізації національних інтересів є держава, оскільки лише вона володіє усією повнотою національного суверенітету. Національна держава – це таке політично організоване в межах певних кордонів суспільство, яке утворилось внаслідок політичного самовизначення окремого етносу, що консолідується у політичну націю і створює суверенну владу на своїй етнічній території [23]. Без національної держави національна спільнота не спроможна реалізувати своїх національних інтересів, а отже, і втілювати в життя власну національну ідею. Основою виникнення будь-якої держави є етнос. Держава без етнічної основи (або ядра) позбавлена свого фундаменту і є, за визначенням Л. Гумільова, механічним утворенням або “химерою” [24]. Тому певний тип держави має відповідати типові етносу як певної природно-біологічної (генетичної) та культурно-психологічної спільноти.

Національна ідея виявляє себе в політичному і суспільному житті через такі функції: націєтворення, методологічну, світоглядну, ідеологічну, прогностичну, інтеграційну, мобілізаційну, модернізаційну, стабілізаційну, національного виховання та соціалізації.

Національна ідея є важливим чинником націєтворення та націогенези, і у цьому полягає її основна функція. Національна ідея формує й зберігає національну ідентичність народу, консолідує населення певної території в інтегровану ідейно-політичну спільноту на основі спільних інтересів, цінностей та ідеалів. На цьому ґрунті виникає нація, що є стійким організмом, який існує навіть в умовах бездержавності. Нація як суспільний організм проходить певні етапи у своєму розвитку на шляху реалізації власного національного покликання та втілення у життя свого національного ідеалу, виконуючи свою роль у всесвітньо-історичному процесі та роблячи свій внесок у розвиток людства.

Змістом методологічної функції національної ідеї є осмислення спільнотою та її членами навколишнього світу і визначення у ньому місця власної нації.

Національна ідея зводить всі явища і вияви національного життя до спільного начала, а отже, є засобом узагальнення “досвіду буття даної нації в тому природному та соціальному довкіллі, в яке дана нація вписана” [25]. Це дає змогу систематизувати інформацію про різні аспекти буття нації у довершену систему знань. Виникають теоретичні концепції, які відображають національну єдність народу, спільний менталітет, культуру та історичну долю; його окремішність, унікальність, неповторність й відмінність від інших народів; а також призначення і роль у світовому процесі. На цій основі нація формує свою національну ідентичність та осмислює своє покликання у світі. За допомогою таких ментальних конструкцій відбувається осмислення, оволодіння і раціоналізація колективного національного підсвідомого. Це сприяє самопізнанню народом своєї сутності, формує в нього позитивну об’єктивну самооцінку, обґрунтовує його самовизначення та самоствердження на міжнародній арені. Завдяки об’єктивному самопізнанню свого “національного Я”, переваг і недоліків свого національного характеру у нації формується здатність до національної самореалізації, відповідей на зовнішні виклики.

Світоглядна функція національної ідеї полягає у тому, що вона є синтезом теоретичного знання і віри й ґрунтується на системі національних цінностей. Людина, осягаючи національну ідею як теоретичне знання, пропускає її через внутрішній світ і формує у такий спосіб свої переконання, світогляд. Цей світогляд є сукупністю ціннісних орієнтацій, певних програм поведінки та реагування на події в суспільстві, які забезпечують життєдіяльність людини на національному тлі. Він закорінений на сублімінальному рівні психіки і пронизаний емоціями, ціннісними настановами і вольовими спонуканнями [26]. Під впливом національної ідеї, яка формує національну “Я-концепцію”, національні відчуття, які здебільшого мають природно-біологічне, генетичне спрямування, трансформуються в усвідомлені “Ми-почуття” [27]. Український світогляд містить у собі не лише систему ідей, а також українське світобачення, світорозуміння й світовідчуття, що відображає і одночасно формує національну ідею.

Виконуючи ідеологічну функцію, національна ідея виявляє себе в програмах політичних партій та державних курсах, де осмислюються потреби, формулюються інтереси нації. Національна ідея формує загальнонаціональні цілі, вказує на оптимальні шляхи і методи їх реалізації. В ідеології ідея нації трансформується в політичну доктрину, що стає програмою національного розвитку.

Національна ідея виконує державотворчу функцію, оскільки стає основою ідеології державотворення, обґрунтовує суверенітет нації над певною територією, визначає взаємовідносини між владою і народом, легітимізуючи цю владу в суспільстві. Національна ідея, зазначає А. Фартушний, є “одним із головних чинників політичного життя, виступаючи в ньому своєрідним політичним конструктом” [28].

Національна ідея реалізує також прогностичну функцію, тобто дає змогу на основі національного ідеалу передбачати процеси розвитку суспільства, нації. Саме в національній ідеї національна мрія трансформується в національний ідеал, а напівусвідомлені та часом фантастичні образи бажаного майбутнього набирають рис досконалої моделі національного й соціального ладу народу, що відображає його культурно-психологічні особливості [29].

Національна ідея виконує важливу інтеграційну функцію, об'єднуючи соціальні та політичні групи суспільства (що є носіями різних, часто протилежних, інтересів) навколо національного ідеалу та національних цінностей, забезпечуючи консолідацію спільноти, її організацію та самоорганізацію. Національна ідея інтегрує також еліту та народні маси, згладжує суперечності між ними, сприяє узгодженню їх інтересів, змушує їх підпорядковувати свої зусилля досягненню загальнонаціональної мети. Національна ідея формує важливе почуття патріотизму, національної солідарності, взаємодопомоги і взаємопідтримки, що дає змогу згуртувати соціально неоднорідне суспільство для реалізації своїх національних інтересів, виконання наявних історичних завдань, що виникли перед національною спільнотою.

Національна ідея також виконує мобілізаційну і модернізаційну функції, між якими існує тісний зв'язок. В умовах руйнування соціальної структури саме нація як найстійкіша форма єдності великої групи людей становить неодмінну передумову консолідації та мобілізації суспільства задля виходу із системної кризи. Національна ідея у контексті цих процесів є одним із чинників мобілізації суспільства в процесах його модернізації та якісних трансформацій, за умови, якщо ця ідея адекватно відображає світові процеси і місце в них своєї нації. За таких умов відбувається спалах пасіонарності, що зумовлює поступ у національному розвитку, який дає змогу такій нації посісти провідне місце в загальноцивілізаційних процесах.

Особливо це важливо в сучасному суспільстві, коли процеси модернізації та трансформації відбуваються у контексті глобалізації, яка має об'єктивне, закономірне і незворотне спрямування. Національна ідея у цих умовах стає перешкодою впливу уніфікації та гомогенізації як негативних наслідків глобалізації на окремі національні спільноти, що призводить до розмивання їхньої національної ідентичності. Національна ідея та національний ідеал дають змогу спільноті сформувати адекватну стратегію відповіді на цивілізаційні виклики, а також бути залученими у світові інтеграційні процеси та впливати на них у контексті власних національних інтересів. Як влучно зазначає М. Вевйорка, "спільноти спираються на свою культурну ідентичність не для того, щоб протистояти глобалізованій економіці, а для того, щоб взяти у ній найактивнішу участь" [30].

Національна ідея відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку та підтримки соціальної рівноваги в суспільстві, оскільки визначає загальнонаціональні ідеали, цінності, цілі та інтереси, навколо яких об'єднуються

її громадяни, соціальні групи, класи тощо. Це сприяє подоланню протистояння у суспільстві, узгодженню конфліктів та формуванню національної солідарності різних верств населення задля реалізації національних інтересів і виконання свого покликання у світі, що визначається національною ідеєю. На цій основі вдається досягнути балансу інтересів, а отже, відновити суспільну рівновагу, забезпечити стабільне й злагоджене функціонування національного організму, суспільства загалом.

Національна ідея є важливим чинником виховання, соціалізації і розвитку гармонійної духовної особистості як носія національних цінностей та культурної спадщини і традицій народу. Функція виховання спрямована на подолання людиною свого егоцентризму, споживацьких орієнтацій та формування національної солідарності, розширюючи свідомість людини, групи до усвідомлення інтересів інших людей, всієї спільноти. Під впливом національної ідеї громадянами засвоюється національний досвід, традиції та культурні цінності, що сприяє формуванню світогляду, політичної позиції та адекватних їм стандартів і форм суспільної активності. У такому контексті національна ідея відіграє важливу роль у процесах соціалізації особистості.

Національна ідея виконує свої функції у суспільстві за умови, коли еліта адекватно її формулює та пропагує (поширює) у народних масах. Саме еліта як активна ініціативна меншість і суспільно-творча сила, на думку Д. Донцова, “формує неясну для “неусвідомленої” маси ідею, робить її приступною цій масі і, нарешті, мобілізує народ для боротьби за цю ідею” [31]. Отже, еліта сприяє усвідомленню широким загалом національної ідеї, яка, на думку В. Липинського, “вже є в стані несвідомості”, а також втіленню цієї ідеї. Без сили прикладу “національної аристократії” (В. Липинський) національний ідеал для широкого загалу стає незрозумілим, національні цінності знецінюються, держава перестає бути засобом реалізації національних інтересів, а національна ідея починає втрачати свою привабливість. Натомість національна ідея, національні цінності є основою для досягнення нормативного консенсусу серед груп еліти в період суспільних трансформацій, появи функціонально зінтегрованої еліти, яка здатна формувати стабільні системи уряду, що характеризуються різними способами політичної репрезентації інтересів [32]. Як переконливо описав Д. Донцов у праці “Дух нашої давнини”, із духовного занепаду еліти розпочинається занепад нації [33].

Отже, функціональний аспект дає змогу визначити національну ідею як знання про глибину сутності та призначення свого народу, яке на рівні індивідуальної та соціальної психології трансформується у національний світогляд, який у політичній ідеології набуває рис конкретної програми політичної діяльності з чітко окресленим національним ідеалом, навколо якого еліта та народні маси консолідується в націю для реалізації спільних національних інтересів та захисту національних цінностей, що забезпечує її стабільний і поступальний розвиток. Тому для України життєво необхідна національна ідея

5. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Видавництво книгарні Є. Череповського, 1918. 272 с.
6. Белецкий М. И. Национально-культурные и идеологические ориентации Украины. По данным социологических опросов // Политические исследования. 1998. № 4. С. 74—89.
7. Консолидація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи: інформ.-аналіт. матер. до фах. дискус. (16 грудня 2016 р.). Київ : Центр Разумкова, 2016. 100 с.
8. Там же. С. 88.
9. Маринович М. Тези вступної доповіді (профільна група № 3) на Регіональному круглому столі у м. Львові (21 вересня 2012 р.). URL : http://www.ji-magazine.lviv.ua/apons2012/Krugstil_21_09_gr3.htm (дата звернення: 02.09.2019).
10. Мала енциклопедія етнодержавознавства / редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Довіра ; Генеза, 1996. С. 116.
11. Угрин Л. Проблема ідентичності України в контексті європейської інтеграції. Україна і Центральна Європа: проблеми та перспективи інтеграції : матер. міжнар. конф. (22 – 24 квітня 1999 р., м. Львів) / упоряд. А. С. Романюк, Л. С. Сковчиляс. Львів : ЦПД, 1999. С. 112.
12. Там само. С. 113.
13. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. С. 24.
14. Політологічний енциклопедичний словник. Київ : Генеза, 1997. С. 219.
15. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. Київ : Наукова думка, 1992. С. 8.
16. Кухта Б. Л. З історії української політичної думки. Київ : Генеза, 1994. С. 350.
17. Франко І. Поза межами можливого // Вивід прав України. Львів : Слово, 1991. С. 77.
18. Сухомлинський В. А. Формирование коммунистических убеждений молодого поколения // Избранные произведения : в 5 т. Т. 2. Київ : Радянська школа, 1979. С. 155.
19. Фартушний А. Національна ідея як динамічна система духовних вартостей // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 1999. Вип. 1. С. 29.
20. Смелзер Н. Социология / пер. с англ. З. П. Вольской. Москва : Феникс, 1994. С. 661.
21. Яковлев А. Предисловие. Обвал. После словие. Москва : Новости, 1992. С. 51.
22. Колодій А. Ф. Нація як суб'єкт політики. Львів : Кальварія, 1997. С. 31.
23. Там само. С. 33.
24. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая Степь. Москва : Товарищество Клышников ; Комаров и К°, 1992. С. 92—100.
25. Фартушний А. Національна ідея як динамічна система духовних вартостей... С. 13.
26. Кісь Р. Аспекти національної ідеї. Київ : Українська видавнича спілка, 1997. С. 13.
27. Мала енциклопедія етнодержавознавства... С. 755.
28. Фартушний А. Національна ідея як динамічна система духовних вартостей... С. 17.
29. Мала енциклопедія етнодержавознавства... С. 108.
30. Вейорка М. Нова парадигма насильства // Демони миру та ангели війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби. Київ : Політична думка, 1997. С. 137, 138.
31. Донцов Д. Націоналізм. Київ : ФОП Стабеляк, 2011. С. 290.

32. Burton M., Gunther R., Higley J. Elity a rozwoj demokracji. Warszawa, 1993. P. 33, 34.

33. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич : Відродження, 1991. 342 с.

Статтю подано: 02.09.2019

Статтю схвалено: 24.09.2019

Pasichnyk Vasyl Mykolayovych

*Doctor of Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of European Integration and Law,
Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of
Public Administration under the President of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-2447-2374

e-mail: v_pasichnyk@point.lviv.ua

**THE NATIONAL IDEA AS A FACTOR IN THE FORMATION
OF THE NATIONAL IDENTITY OF UKRAINE**

Problem setting. A blurred national identity, dominated by regional identities, is characteristic for Ukraine. A number of serious problems remains unsettled, which requires their solution in the context of the Russian aggression and deepening of the processes of the European integration of Ukraine.

Recent research and publications analysis. Among the foreign scientific literature on this topic, special attention is paid by such scientists as Kh. Arendt, P. Berger, E. Boubuer, Smith, Kh. Ortega-i-Gasset, E. Hobsbaum, R. Shporliuk and others. The research of the following Ukrainian researchers on this subject as V. Maiboroda, Yu. Rymarenko, M. Rozumnyi, M. Stepyko, M. YRiabchuk, M. Kozlovets, N. Kovtun, O. Rudakevych, M. Marynovych, V. Kremin, V. Tkachenko and others should be noted.

Highlighting previously unresolved parts of the common problem. It is possible to solve the formation problems of the national identity in Ukraine by appealing to the national idea as a conceptual basis of public administration in the formation of the national identity.

The purpose of the article is to identify the formation problems of the national unity and to reveal the role of the national idea as a factor in the formation of the national identity of Ukraine.

Paper main body. After many hundreds years of being part of foreign empires (Russian, Austro-Hungarian, Polish, etc.) and their purposeful policy on assimilation of the Ukrainian ethnic group, the processes of formation of national identity have not been completed in Ukraine. Regional identities prevail the national identities therein. This threatens the unity of the state in the context of the Russian aggression and the deepening of the processes of the European integration. There are two methodological approaches of the public administration in the formation of national identity: the formation of a political nation on the basis of citizenship and the “melting pot”, where all ethnic groups flow into and assimilate into the Ukrainian ethnic group. Each of these approaches has its advantages and disadvantages.

It is possible to solve the formation problems of the national identity in Ukraine by appealing to the national idea. The national idea consists of interconnected and interdependent elements: national identity, national calling, national ideal, national values and priorities, national interests, and its realization is provided by such mechanisms: national state, national strategy and national security. The national idea manifests itself in political

and social life through the following functions: national formation, methodological, worldview, ideological, predictive, integration, mobilization, modernization, stabilization, functions of national upbringing and socialization. As knowledge of the deep essence and purpose of its people, the national idea at the level of individual and social psychology is transformed into a national worldview, which in political ideology acquires the features of a specific program of political activity with a clearly defined national ideal around which the elite and the masses consolidate into a nation for realization of the common national interests and the protection of national values, ensuring its stable and progressive development.

Conclusions of the research and prospects for further studies. A national idea can be an important factor in the formation of the national identity. The national idea is information about the deep essence of its people, which reflects its spiritual fundamental, purpose, meaning and core values of existence, which permeates all national being and determines social development. Such a methodological approach in public administration in the field of the national identity formation will allow to ensure the national unity of the people, consolidation of the Ukrainian society to neutralize contemporary challenges and threats to national security, as well as to carry out modernization and dynamic sustainable development of Ukraine.

Key words: national identity; national idea; nation; national identity of Ukraine.

References

1. Kouker, K. (2000). Sumerki Zapada. Glavy iz knigi. *Inostrannaya literatura*, № 5, pp. 256 [in Russian].
2. Naselelnyya Ukrayiny. URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%> [in Ukrainian].
3. Ibid.
4. Golubenko, P. (1993). *Ukrayina i Rosiya u svitli kulturnykh vzayemyn*. Kyiv : Dnipro. 447 p. [in Ukrainian].
5. Ogiyenko, I. (1918). *Ukrayinska kultura: korotka istoriya kulturnogo zhyttya ukrayinskogo narodu*. Kyiv : Vydavnytstvo knygarri Ye. Cherepovskogo. 272 p. [in Ukrainian].
6. Beleczyj, M. Y. (1998). Nacionalno-kulturnye i ideologicheskie orientatsyi Ukrainy. Po danym sotsyologicheskikh oprosov. *Politicheskie issledovaniya*, № 4, pp. 74-89 [in Russian].
7. *Konsolidatsiya ukrayinskogo suspilstva: shlyakhy, vyklyky, perspektyvy*. (2016). Kyiv: Centr Razumkova. 100 p. [in Ukrainian].
8. Ibid. pp. 88.
9. Marynovych, M. (2012). *Tezy vstupnoyi dopovidi (profilna grupa № 3) na Regionalnomu kruglomu stoli u m. Lvovi, 21 veresnya 2012 roku*. URL : http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2012/Krug_stil_21_09_gr3.htm [in Ukrainian].
10. Rymarenko, Yu. I. (Eds.) et. al. (1996). *Mala entsyklopediya etnoderzhavoznavstva*. Kyiv: Dovira; Geneza. pp. 116 [in Ukrainian].
11. Ugryn, L. (1999). *Problema identychnosti Ukrayiny v konteksti yevropeiskoyi integraciyi*, *Ukrayina i Central'na Yevropa: problemy ta perspektyvy integraciyi*, Proceedings of All-Ukrainian Conference. Lviv: CzPD, 1999. pp. 112 [in Ukrainian].
12. Ibid. pp. 113.
13. Smit, E. (1994). *Nacionalna identychnist*. Kyiv: Osnovy. pp. 24 [in Ukrainian].
14. *Politologichnyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Geneza, 1997. pp. 219 [in Ukrainian].

15. Zabuzhko, O. (1992). *Filosofiya ukrayinskoyi ideyi ta yevropejskyi kontekst*. Kyiv: Naukova dumka, p. 8 [in Ukrainian].
16. Kukhta, B. L. (1994). *Z istoriyi ukrayinskoyi politychnoyi dumky*. Kyiv : Geneza. pp. 350 [in Ukrainian].
17. Franko, I. (1991). Poza mezhamy mozhlyvogo. In *Vyvid prav Ukrayiny*. Lviv: Slovo. C. 77 [in Ukrainian].
18. Sukhomlynskyi, V. A. (1979). Formirovanie kommunisticheskikh ubezhdeniy molodogo pokoleniya. In *Izbrannyye proizvedeniya*. (Vol. 2, pp. 177). Kyiv: Radyanska shkola [in Russian].
19. Fartushnyi, A. (1999). Nacionalna ideya yak dynamichna systema dukhovnykh vartostei. *Ukrayinska nacionalna ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku*, Issue 1, pp. 29 [in Ukrainian].
20. Smelzer, N. (1994). *Sotsyologiya*. Moskva: Feniks, pp. 661 [in Russian].
21. Yakovlev, A. (1992). *Predyslovie. Obval. Posleslovie*. Moskva: Novosti. pp. 51 [in Russian].
22. Kolodii, A. F. (1997). *Naciya yak subyekt polityky*. Lviv: Kalvariya. pp. 31 [in Ukrainian].
23. Ibid. pp. 33.
24. Gumylev, L. N. (1992). *Drevnyaya Rus i Velykaya Step*. Moskva: Tovaryshchestvo Klyshnikov ; Komarov i K^o. pp. 92-100 [in Russian].
25. Fartushnyi, A. (1999). Nacionalna ideya yak dynamichna systema duxovnykh vartostej... pp. 13.
26. Kis, R. (1997). *Aspekty nacionalnoyi ideyi*. Kyiv: Ukrayinska vydavnycha spilka. pp. 13 [in Ukrainian].
27. Rymarenko, Yu. I. (Eds.). (1999). *Mala encyklopediya etnoderzhavoznavstva...* pp. 755.
28. Fartushnyi, A. (1999). Nacionalna ideya yak dynamichna systema duxovnykh vartostej... pp. 17.
29. Rymarenko, Yu. I. (Eds.) et. al. (1999). *Mala encyklopediya etnoderzhavoznavstva...* pp. 108.
30. Vevyorka, M. (1997). *Nova paradygma nasylstva. Demony myru ta angely viyny. Socialni konflikty postkomunistychnoyi doby*. Kyiv: Politychna dumka, 1997. pp. 137, 138 [in Ukrainian].
31. Dontsov, D. (2011). *Nacionalizm*. Kyiv: FOP STabelyak. pp. 290 [in Ukrainian].
32. Burton, M., Gunther, R., Higley, J. (1993). *Elity a rozwoj demokracji*. Warszawa. pp. 33, 34 [in Ukrainian].
33. Donczov, D. (1991). *Dukh nashoyi davnyny*. Drogobych: Vidrozhennya. 342 pp. [in Ukrainian].

Paper submitted: 02.09.2019

Paper accepted: 24.09.2019

Цитування: Пасічник В. М. Національна ідея як чинник формування національної ідентичності України // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 3(60) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛІРІДУ НАДУ, 2019. С. 52—68. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.60.2019.186745>).

Citation: Pasichnyk, V. M. (2019). The national idea as a factor in the formation of the national identity of Ukraine. *Efficiency of Public Administration*, Issue 3(60), pp. 52-68. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.60.2019.186745>).